

Karolina Lokert

Dyskurs polityczny – analiza KAD

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 5,
81-87

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Karolina Lokert

Dyskurs polityczny – analiza KAD

I. Wstęp

1. Koncepcja dyskursu

Począwszy od lat osiemdziesiątych XX wieku, pojęcie dyskursu jest jednym z kluczowych zagadnień nauk społecznych. W socjologii badania nad dyskursem określa się jako zwrot ku retoryce lub nową dyskursywność nauk społecznych¹. Określenia te oznaczają sposób uprawiania nauk społecznych, w którym przedmiotem badania jest język.

Jednak dyskurs to nie tylko język. Pojęcie dyskursu łączy w sobie język, mówcę oraz kontekst rozumiane w dużo szerszym znaczeniu. Dynamiczny rozwój nauk społecznych powoduje ogromny postęp w językowej analizie interdyscyplinarnej, która ze szczególnym zainteresowaniem bada interakcję słowa (zarówno pisanego, jak i mówionego), jego struktur, funkcjonowania i przetwarzania². Warto tu wspomnieć o pojęciu „analizy konwersacyjnej”, którego twórcą był socjolog Harold Garfinkel³. Mówił on o interakcji społecznej – wzajemnym oddziaływaniu na siebie jednostek społecznych, najczęściej przy użyciu języka i innych kodów kulturowych. Garfinkel podkreślał również znaczenie kontekstu i kontekstualizacji: „(...) działania podejmowane są i interpretowane w relacji z kontekstem podczas gdy kontekst sam w sobie jest nieustannie redefiniowany w zależności od działania”⁴. Dla wielu badaczy, w tym dla Richarda Rorty’ego, dyskurs jest dziedziną, w której uznaje się rzeczywistość, w jakiej przyszło nam żyć i która ma

¹ A. Hastings, *Connecting linguistic structures and social practices: a discursive approach to social policy analysis*, „Journal of Social Policy” 27(2), 1998, s. 191–211.

² T. A. van Dijk, *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, Berlin 1985.

³ G. Brown, G. Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge 1983.

⁴ P. Chilton, Ch. Schäffner, *Discourse and Politics*, [w:] T. A. van Dijk (red.), *Discourse as Structure and Process – Discourse Studies, A Multidisciplinary Introduction*, vol. 2. London 1997, s. 206–230.

charakter dyskursywny. Stwarzamy rzeczywistość, a „rzeczywiste” oznacza tyle, co ważne dla danej społeczności. Rozszerza on więc pojęcie formy istnienia języka o trzeci, społeczny aspekt (obok leksykonu i gramatyki) tj. o społeczną praktykę posługiwania się językiem (pragmatykę)⁵.

2. Teoria analizy dyskursu: dyskurs polityczny

Twórcą teorii racjonalności komunikacyjnej opartej na lingwistyce pragmatycznej jest Jürgen Habermas (niemiecki filozof, socjolog i publicysta polityczny). Jest on jednym z najbardziej współcześnie znanych przedstawicieli teorii krytycznej. Uważał on, że język sam w sobie zawiera normy, które krytykują dominację, ucisk i siłę, a utwierdzają i promują społeczną demokratyzację. Habermas twierdził ponadto, że język i komunikacja są główną cechą ludzi i świata, które potrafią się oprzeć nieustannej dominacji i władzy pieniądza. Jego opinia wzbudziła burzliwe dyskusje, bowiem dla współczesnych poststrukturalistów język i komunikacja integralnie wiążą się z władzą i w istniejącym systemie społecznym służą manipulacji oraz osiągnięciu własnych celów⁶. Dyskurs polityczny jest jednym z przykładów takiego języka. Jak sama nazwa wskazuje, ma on upolityczniony cel komunikacyjny.

W procesie jego interpretacji można często zauważyć manipulacyjny, dominujący oraz represyjny charakter języka odzwierciedlający społeczne i polityczne relacje władzy⁷.

Z kolei Teun van Dijk, uważany za twórcę krytycznej analizy dyskursu, pisząc o analizie dyskursu politycznego, twierdzi, że: „analiza dyskursu politycznego jest poprawna i empirycznie istotna, tylko wtedy, gdy udaje jej się połączyć właściwości struktur dyskursywnych z właściwościami procesów politycznych”⁸. Do jednych z głównych przedstawicieli krytycznej analizy dyskursu zalicza się także angielskiego lingwistę Normana Fairclough, którego badania skoncentrowały się na analizie ukrytych relacji przyczynowości i determinowania zachodzących pomiędzy:

- a) tekstami, zdarzeniami i praktykami dyskursywnymi;
- b) szerszymi strukturami, relacjami i procesami społecznymi oraz kulturowymi.

KAD dąży do odkrycia, jak praktyki, zdarzenia oraz teksty tego typu powstają i jak są ideologicznie kształtowane przez relacje władzy oraz walki o władzę. Celem KAD jest także demaskowanie, w jaki sposób niejawną powiązań pomiędzy dyskursem i społeczeństwem stanowi sama w sobie czynnik zabezpieczający władzę oraz hegemonię⁹.

⁵ R. Wodak, *The discourse-historical approach*, [w:] R. Wodak, M. Meyer (red.), *Methods of critical discourse analysis*, London 2001, s. 63–95.

⁶ D. Howarth, *Discourse theory*, [w:] E. Marsh, G. Stoker (red.), *Theory and Methods in Political Science*, New York 1995.

⁷ Arystoteles, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, Warszawa 2004.

⁸ T. A. van Dijk, *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, Berlin 1985.

⁹ N. Fairclough, *Language and Power*, London 1989; N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse*, *The Universities, Discourse and Society* 4, 1993, s. 133–168; N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis*, London 1995.

II. Krytyczna analiza dyskursu

Przedmiotem przeprowadzonej poniżej analizy KAD są trzy prezydenckie przemówienia inauguracyjne wygłoszone przez Prezydentów Stanów Zjednoczonych: George’a Busha i Billa Clintona w latach 1989–1997.

1. Dyskurs siły i dominacji

Stany Zjednoczone Ameryki – koncepcja „spełniania misji”

W przeanalizowanych przemówieniach prezydenckich występują liczne cytaty i nawiązania do symboli i wydarzeń biblijnych. Czerpanie przykładów i porównań z Biblii podkreśla rolę Stanów Zjednoczonych jako narodu wybranego. Naród amerykański nie tylko utożsamia samego mesjasza lecz również kierowany jest niepodważalną siłą i wolą Bożą.

Przykład 1:

Heavenly Father (...) write on our hearts these words: “Use power to help people. For we are given power not to advance our own purposes, nor to make a great show in the world, nor a name. There is but one just use of power, and it is to serve people. Help us to remember it, Lord. Amen. (Bush, 1989)

Ojciec Niebieski (...) wypisz w naszych sercach te słowa: „Stosuj siłę, by pomóc ludziom”. Bowiem siła jest nam dana nie po to, by dążyć do własnych celów, ani po to, by zrobić wielkie wrażenie na świecie, ani dla sławy. Jest tylko jeden cel użycia siły – służyć ludziom. Pomóż nam o tym pamiętać, Panie. Amen.

Przykład 2:

(...) And so, my fellow Americans, (...) let us work until our work is done. The scripture says, And let us not be weary in well-doing, for in due season, we shall reap, if we faint not. (Clinton, 1993)
(cytat z Listu do Galatów 6:9)

W czynieniu dobrze nie ustawajmy, bo gdy pora nadejdzie, będziemy zbierać plony, o ile w pracy nie ustaniemy.

(List do Galatów 6:9)

Przykład 3:

Not change for change’s sake, but change to preserve America’s ideals — life, liberty, the pursuit of happiness. Though we march to the music of our time, our mission is timeless.

(Clinton, 1993)

Jest to nawiązanie do następującego fragmentu Biblii:

Porządek marszu

11 Drugiego roku, dwudziestego dnia drugiego miesiąca, podniósł się obłok znad Przybytku Świadectwa. 12 Izraelici rozpoczęli swoją podróż z pustyni Synaj, przestrzegając postojów. Obłok zatrzymał się dopiero na pustyni Paran. 13 Tak wyruszyli po raz pierwszy według rozkazu Pana, danego przez Mojżesza. (Lb 10, 2–7)

Powyższy przykład to fragment Księgi Liczb, która opisuje historię Izraelitów obejmującą prawie czterdzieści lat spędzonych na półwyspie Synaj, gdzie żyli jak nomadowie po ucieczce z Egiptu.

Przykład 4:

*From this joyful mountaintop of celebration, we hear a call to service in the valley. We have heard the trumpets. We have changed the guard. And now, each in our way, and with God's help, we must answer the call.
Thank you and God bless you all.* (Clinton, 1993)

Jest to nawiązanie do następującego fragmentu Biblii:

Przepisy o trąbach

1 Tak mówił Pan dalej do Mojżesza: 2 „Sporządź sobie dwie trąby srebrne. Masz je wykuć. Będą one służyły do zwoływania całej społeczności i dawania znaku do związania obozu (...). Znakiem do związania obozu będzie przeciągły głos trąby. 7 Lecz dla zwołania zgromadzenia nie będziecie trąbić przeciągle. 8 Trąbić mają kapłani, synowie Aarona; będzie to dla was i dla waszych potomków prawem wiekuistym. 9 Gdy w waszym kraju będziecie wyruszać na wojnę przeciw nieprzyjacielowi, który was napadnie, będziecie przeciągle dąć w trąby. Wspomni wtedy na was Pan, wasz Bóg, i będziecie uwolnieni od nieprzyjaciół. 10 Również w wasze dni radosne, w dni święte, na nowiu księżycy, przy waszych ofiarach całopalnych i biesiadnych będziecie dąć w trąby; one będą przypomnieniem o was przed Panem. Jam jest Pan, Bóg wasz”. (Lb 10, 2–7)

W tekście Księgi Liczb 10, 2–10 wymieniane są okoliczności, w których należy dąć w trąby. Zastosowanie trąb w pierwszych siedmiu wersetach ma bezpośredni związek z wędrówką, w wersecie dziewiątym usankcjonowane zostaje użycie trąb podczas wojny, a w kolejnym wersecie zastosowanie instrumentów wkracza w wymiar sakralny i duchowy człowieka¹⁰ (warto dodać, że w tym czasie tj. w roku 1993 Ameryka pozostawała w konflikcie zbrojnym w Somalii i byłej Jugosławii).

Stany Zjednoczone Ameryki – „misja” kontekst ideologiczno-polityczny

Przykład 1:

(...) We know what works: Freedom works. We know what's right: Freedom is right. We know how to secure a more just and prosperous life for man on Earth: through free markets, free speech, free elections, and the exercise of free will unhampered by the state.

(Bush, 1989)

(...) America stands alone as the world's indispensable nation. Once again, our economy is the strongest on Earth. Once again, we are building (...)

Liczne powtórzenia, takie jak:

*We know – My [my, Amerykanie] wiemy... wiemy... wiemy...;
free – wolne rynki..., wolność słowa..., wolne (demokratyczne) wybory..., wolna wola...;
once again – jeszcze raz..., jeszcze raz...;*

¹⁰ G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago 1980.

silnie akcentują doświadczenie, siłę i nieomyślność Ameryki, która „stoi samotnie” jako wybrany naród budujący demokrację, wolność i potęgę gospodarczą na świecie.

Przykład 2:

Podczas przemówienia George’a Busha w 1989 roku toczący się konflikt panamsko-amerykański nadaje użytym sformułowaniom głębszego i bardziej wyrazistego znaczenia (w grudniu tego samego roku Stany Zjednoczone rozpoczynają inwazję zbrojną w Panamie). Poniższe przykłady nawiązują do kolejnych konfliktów zbrojnych lat dziewięćdziesiątych, zainicjowanych przez amerykańskie „supermocarstwo” w imię światowego pokoju. Konflikty te ciągnęły się latami, a w przemówieniach inauguracyjnych napięta sytuacja polityczna na świecie, w szczególności pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Rosją, przedstawiana jest w kolorach biało-czarnych¹¹.

(...) The offered hand is a reluctant fist; but once made, strong, and can be used with great effect. There are today Americans who are held against their will in foreign lands, and Americans who are unaccounted for. Assistance can be shown here, and will be long remembered. Good will begets good will. Good faith can be a spiral that endlessly moves on.

(Bush, 1989)

Zaoferowana dłoń stała się ociągającą się pięścią(...) dziś Amerykanie są trzymani wbrew woli w obcych krajach i wielu z nich (Amerykanów) jest niedocenionych. Wsparcie będzie mile widziane i na długo zapamiętane. Dobra wola rodzi dobrą wolę. Wiara może być spiralą, która nieustannie się kręci.

Przykład 3:

The brave Americans serving our nation today in the Persian Gulf, in Somalia, and wherever else they stand are testament to our resolve (...) Today, as an old order passes, the new world is more free but less stable. Communism's collapse has called forth old animosities and new dangers. Clearly America must continue to lead the world we did so much to make.

(Clinton, 1993)

Odważni Amerykanie służący dziś naszemu krajowi w Zatoce Perskiej, w Somalii i w jakimkolwiek innym miejscu (...). Dziś, gdy stary porządek przemija, nowy świat jest wolniejszy, lecz mniej stabilny (...). Upadek komunizmu wywołał stare animozje i nowe niebezpieczeństwa.

Przykład 4:

America (...) saved the world from tyranny in two world wars and a long cold war; and time and again, reached out across the globe to millions who, like us, longed for the blessings of liberty.

(Clinton, 1997)

Ameryka (...) ocaliła świat od tyranii w dwóch wojnach światowych i od długiej zimnej wojny (...) wyciągnęła rękę do miliona tych, którzy jak my pragnęli błogosławieństwa wolności.

¹¹ M. Cox, *Empire, imperialism and the Bush doctrine*, “Review of International Studies” 30 (4), 2004, s. 585–608.

In these four years, we have been touched by tragedy, exhilarated by challenge, strengthened by achievement.

(Clinton, 1997)

W tych ostatnich czterech latach, zostaliśmy dotknięci tragedią, zachęteni wyzwaniem, wzmocnieni osiągnięciami.

Stany Zjednoczone Ameryki: utożsamienie dobra, wolności i demokracji

Zastosowanie metafor wzmacnia symbolikę demokratycznej, wolnej Ameryki i powołania, jakie ma do spełnienia w świecie. Tylko te narody, które wybiorą i podążą drogą wyznaczoną przez Amerykę, zasługują na miano „wspaniałych”.

Przykład 1: Metafora „drzwi”

(...) Great nations of the world are moving toward democracy through the door to freedom. Men and women of the world move toward free markets through the door to prosperity. The people of the world agitate for free expression and free thought through the door to the moral and intellectual satisfactions that only liberty allows. (Bush, 1989)

Wspaniałe narody tego świata idą w kierunku demokracji przez drzwi do wolności. Kobiety i mężczyźni świata idą w kierunku wolnych rynków przez drzwi pomysłowości. Ludzie świata agitują na rzecz swobody wyrażania swoich opinii i wolnej myśli przez drzwi do moralnego i intelektualnego spełnienia i satysfakcji, na które tylko wolność pozwala (...).

Przykład 2: Metafora „bryzy”

(...) For a new breeze is blowing, and a world refreshed by freedom seems reborn; for in man's heart, if not in fact, the day of the dictator is over. The totalitarian era is passing, its old ideas blown away like leaves from an ancient, lifeless tree. A new breeze is blowing, and a nation refreshed by freedom stands ready to push on. There is new ground to be broken, and new action to be taken. There are times when the future seems thick as a fog; you sit and wait, hoping the mists will lift and reveal the right path. But this is a time when the future seems a door you can walk right through into a room called tomorrow. (Bush, 1989)

Bowiem powiało nową bryzą, i świat odświeżony wolnością wygląda na odrodzony; w sercu człowieka, jeśli nie naprawdę, dni dyktatora są skończone. Totalitarna era przemija, a jej stare idee zostają rozdmuchane jak liście ze starożytnego, zwiędłego drzewa. Nowa bryza powiewa, a naród odrodzony dzięki wolności gotowy jest iść naprzód. Jest nowa ziemia do rozbicia i nowe działanie do powzięcia. Są takie chwile, kiedy przyszłość wygląda jak gęsta mgła; siadasz i czekasz, mając nadzieję, że mgły podniosą się i ukażą prawą drogę. Ale to jest czas, gdy przyszłość to drzwi, którymi możesz przechodzić do pokoju zwanego jutrem (...).

III. Wnioski

Dyskurs polityczny to specyficzna forma dyskursu. W analizowanym dyskursie politycznym słowa są **nośnikami władzy (przewagi)**, która odzwierciedla **interesy** mówcy. Dyskurs polityczny wymaga **multidyscyplinarnej analizy**; stanowi **kompleksowy fenomen społeczno-polityczny**, który warto poddać dalszej analizie językowej.

Bibliografia

- Arystoteles, *Retoryka. Retoryka dla Aleksandra. Poetyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Brown G., Yule G., *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Charteris-Black J., *Corpus Approaches to Critical Metaphor Analysis*, Palgrave Macmillan, London 2004.
- Charteris-Black J., *Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor*, Palgrave Macmillan, London 2005.
- Chilton P., Schäffner Ch., *Discourse and Politics*, [w:] van Dijk T. A. (ed.), *Discourse as Structure and Process – Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, vol. 2., Sage, London 1997.
- Cox M., *Empire, imperialism and the Bush doctrine*, “Review of International Studies” 30(4), 2004.
- van Dijk T. A., *Text and Context – Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, Longman, London 1977.
- van Dijk T. A., Kintsch W., *Strategies of Discourse Comprehension*, Academic Press, New York 1983.
- van Dijk T. A., *Discourse and Communication: New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, Walter de Gruyter, Berlin 1985.
- van Dijk T. A., *Principles of Critical Discourse Analysis*, “Discourse and Society 4”, 1993.
- van Dijk T. A. (ed.), *Discourse as Structure and Process – Discourse Studies, A Multidisciplinary Introduction*, vol. 2., Sage, London 1997.
- Edelman M., *Political Language – Words That Succeed And Politics That Fail*, Academic Press, New York 1977.
- Fairclough N., *Language and Power*, Longman, London 1989.
- Fairclough N., *Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities*, “Discourse and Society” 4, 1993.
- Fairclough N., *Critical Discourse Analysis*, Longman, London 1995.
- Gill A. M., Whedbee K., *Rhetoric*, [w:] van Dijk T. A. (red.), *Discourse as Structure and Process – Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, vol. 1., Sage, London 1997.
- Hastings A., *Connecting linguistic structures and social practices: a discursive approach to social policy analysis*, “Journal of Social Policy” 27(2), 1998.
- Howarth D., *Discourse theory*, [w:] Marsh E., Stoker G. (red.), *Theory and Methods in Political Science*, St. Martin’s Press, New York 1995.
- Lakoff G., Johnson M., *Metaphors We Live By*, University of Chicago Press, Chicago 1980.
- Richardson J. L., *American hegemony: A dangerous aspiration*, Department of International Relations RSPAS, Australian National University, Working Paper 2006/2, May, Canberra 2006.
- Wodak R., *Language, power and ideology*, Benjamins, Amsterdam 1989.
- Wodak R., *The discourse – historical approach*, [w:] Wodak R., Meyer M. (red.), *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London 2001.